

საერთაშორისო
საგაზაფხულო სკოლა

**აფხაზეთი: შუა
საუკუნეებიდან დღემდე**
(ისტორიულ-კულტუროლოგიური
ასპექტები)

INTERNATIONAL
SPRING SCHOOL

**ABKHAZIA: FROM THE
MIDDLE AGES TO THE
PRESENT**
(HISTORICAL-CULTUROLOGICAL
ASPECTS)

სკოლის მასალების
კრებული
COLLECTION OF SCHOOL
MATERIALS

თბილისი
TBILISI

2021

მაისი 25-31 MAY

**საერთაშორისო საბაზაფხულო სკოლა
აფხაზეთი: შუა საუკუნეებიდან დღემდე
(ისტორიულ-კულტუროლოგიური ასპექტები)**

სკოლის მასალების კრებული

**International Spring School
"Abkhazia: From the Middle Ages to the Present
(Historical-Culturological Aspects)"**

Collection of School Materials

Tbilisi . 25-31 May 2021

მოდული 2.

შალვა ბლოველი

„აფხაზთა სამეფოს“ ისტორია

VIII-IX სს. მიჯნაზე საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდინარეობს ახალი სამეფო-სამთავროების ჩამოყალიბების პროცესი. მათგან ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო „აფხაზთა სამეფო“. ეს სახელმწიფო წყაროებში „აფხაზთა“, ან კიდევ „ეგრისის“ სამეფოდ იხსენიება, რადგანაც სამეფო დინასტიის დამაარსებელი – ლეონ II იყო აფხაზეთის ერისთავი, თვით სახელმწიფოს ტერიტორია კი ისტორიული ეგრისის მიწა-წყალს მოიცავდა. აქედან გამომდინარე, ამ სამეფოს ზოგიერთი მკვლევარი „ეგრის-აფხაზეთის სამეფოს“ უწოდებს, ზოგიც - „აფხაზთა“ ან „ლიხსიქეთის“ სამეფოს სახელწოდებით მოიხსენიებს მას. მნიშვნელოვანია, რომ ამ სამეფოს სახელწოდება გულისხმობდა დასავლეთ საქართველოს.

საინტერესოა ამ სამეფოს ჩამოყალიბების განმაპირობებელი ფაქტორები. ჯერ კიდევ VI საუკუნეში ეგრისის ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა სპარსეთსა (ირანი) და ბიზანტიას შორის ხანგრძლივი ომები. იმდროინდელი ორი უდიდესი იმპერიის ომების პოლიგონად ქცეული ეგრისის სამეფო, ბუნებრივია, დასუსტდა. მოგვიანებით, ამას დაემატა არაბთა თავდასხმები, რამაც საგრძობლად იმოქმედა ეგრისის მდგომარეობაზე. „არაბობის“ ხანაში ეგრისს გამოეყო აფხაზეთი და ის უშუალოდ ბიზანტიის იმპერიას დაექვემდებარა. ამიერიდან აფხაზეთის ერისთავები იმპერატორის ვასალები ხდებიან. VII-VIII საუკუნეებში, ეგრისის დასუსტების პარალელურად, თანდათან ძლიერდება აფხაზეთის საერისთავო/სამთავრო (საკუთრივ აფხაზეთი (ბერნული წყაროების აბაზგია) აერთიანებს აბაზგებს, აფშილებს, სანიგებს, მისიმიელებს... განსახილველ პერიოდში სწორედ ტომთა ამ ერთობლიობას უწოდებენ ქართული წყაროები აფხაზებს, შესაბამისად - აბაზგიის მთავარს უწოდებენ - აფხაზთა მთავარს/აფხაზთა ერისთავს).

VI საუკუნის პირველ ნახევარში ქართლში ირანის მიერ მეფის ხელისუფლების გაუქმების შემდეგ, თანდათან მაინც გაძლიერდნენ ადგილობრივი აზნაურები. მათ მოახერხეს და VI საუკუნეშივე სახელმწიფოს სათავეში დააყენეს - ერისმთავარი (ერისთავთა თავი). ეს ტერმინი VI-IX საუკუნეების ქართულ საისტორიო მწერლობაში ქართლის ფეოდალური სახელმწიფოს მეთაურის აღმნიშვნელი ტერმინია. აქ ისმის კითხვა, ვინ იყო ტრადიციულად ქართლის სამეფოში ერისთავთა თავი? ეს იყო - მეფე. მაშასადამე, ქართლში ირანელი მარზპანის მმართველობის პარალელურად ირჩევენ ერისთავთა თავს - იგივე მეფეს, რომელსაც ერისმთავარი უწოდეს. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ ერისმთავრის ინსტიტუტის შექმნით და პირველი ერისმთავრის არჩევით, ქართლის სამეფოში ფაქტობრივად მეფე აირჩიეს. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში სპარსეთ-ბიზანტიის ინტერესები ერთმანეთს უპირისპირდებოდა, მთავარ საკითხში - ყოფილიყო თუ არა ამ ტერიტორიაზე ქართული სახელმწიფო მეფის ხელისუფლებით სათავეში - მათი ინტერესები თანხვედრილი იყო, არც ერთს არ სურდა ქართველი მეფე და დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფო. ამ ყველაფრის გათვალისწინებით მართლაც ძალიან დიდი მნიშვნელობის ფაქტია ქართლის ერისმთავრის არჩევა, რაც სახელმწიფოებრიობისათვის ქართველების ბრძოლის დიდ ძალისხმევაზე მიუთითებს. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ქართლის ერისმთავრის ხელისუფლება მაინც განსხვავდებოდა ადრინდელი ქართლის მეფის შეუზღუდავი ხელისუფლებისაგან. აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბებაც, სწორედ, აფხაზეთის

ერისთავისა და ქართლის ერისმთავრების ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის ერთობლივი ბრძოლის წარმატებული მაგალითია.

VIII საუკუნის II ნახევარში, როდესაც არაბებმა თბილისში ამირა დასვეს და ქართლის ერისმთავართა ხელისუფლება საგრძნობლად შეავიწროვეს, პერიფერიებში, სადაც ნაკლებად იყო არაბთა გავლენა, იქმნება ახალი ქართული სამეფო-სამთავროები. მათ შორისაა აფხაზთა სამეფოც; სავარაუდოდ, დასავლეთ საქართველოში გადასულ ერისმთავრებთან (არჩილი და მირი) შეთანხმებით, ჯერ გაერთიანდა ეგრის-აფხაზეთი. ერისმთავარმა არჩილმა თავისი გარდაცვლილი ძმის მირის ასული გურანდუხტი ცოლად შერთო აფხაზეთის ერისთავს - ლეონ I-ს. ფაქტობრივად ლეონი ქართლის ერისმთავრის ვასალი გახდა და ამგვარი დინასტიური ქორწინებით მიიღო ეგრისი. არჩილმა მას გადასცა ბიზანტიის იმპერატორისაგან მირისთვის გამოგზავნილი გვირგვინი, რაც ფაქტობრივად ეგრის-აფხაზეთის გაერთიანებას ნიშნავდა. ამ ეტაპზე ეგრის-აფხაზეთის გაერთიანებას არ ეწინააღმდეგება ბიზანტიის იმპერია, პირიქით, როგორც ჩანს, ის მხარს უჭერს ამ პროცესს, რადგანაც, ჯერ ერთი, გაძლიერებული აფხაზთა სამთავრო არაბთა წინააღმდეგ მნიშვნელოვანი ძალაა, გარდა ამისა, ეგრის-აფხაზეთის გაერთიანებას ბიზანტია საკუთარი გავლენის სფეროს გაფართოებად აღიქვამდა. ამის მიუხედავად, მოგვიანებით ლეონ I-ის ძმისშვილმა - ლეონ II-მ ისარგებლა ბიზანტიის იმპერიის დასუსტებით, ხაზართა დახმარებით განუდგა იმპერიას, გააერთიანა მთელი დასავლეთ საქართველო ლიხის ქედამდე და მიიღო „აფხაზთა მეფის“ ტიტული (ლეონ II იწოდა „აფხაზთა მეფედ“, რადგანაც დინასტია იყო სწორედ აფხაზეთიდან გამოსული). მართალია, არ არის ცნობილი კონკრეტულად რომელი დინასტიის წარმომადგენლები იყვნენ აფხაზთა მეფეები, მაგრამ ცალსახად შეიძლება ითქვას, რომ მათი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა მთლიანად ქართულია.

აფხაზთა სამეფოს დედაქალაქი გახდა ქუთაისი, ძველი ქართული სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის უმნიშვნელოვანესი ცენტრი. აფხაზთა სამეფოს სახელმწიფო ენა იყო ქართული. აფხაზთა მეფეები იბრძვიან დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ბიზანტიის იმპერიისაგან დამოუკიდებლობისათვის და აქაც ბერძნულ ენას ეტაპობრივად ანაცვლებს ქართული. დასავლეთ საქართველოზე პოლიტიკური გავლენის დაკარგვის შემდეგ ბიზანტიის იმპერია დასაყრდენს დასავლეთ საქართველოს ბერძნულ საეპისკოპოსოებში ხედავდა. ამიტომაც, აფხაზთა მეფეები აქტიურად აუქმებენ ბიზანტიურ კათედრებს და მათ ნაცვლად ქართული საეპისკოპოსოები იქმნება. ამ ახალ საეპისკოპოსოებში წირვა-ლოცვა უკვე ქართულ ენაზე სრულდებოდა. IX საუკუნეში დასავლეთ საქართველოს ეკლესია საბოლოოდ მცხეთის ტახტს დაექვემდებარა.

ქართულმა ფეოდალურმა კულტურამ მაღალი განვითარების დონეს მიაღწია აფხაზთა სამეფოში. ამის დამადასტურებელია ქართული ხუროთმოძღვრების იმდროინდელი უნიკალური ძეგლები. ქართული კულტურის კერებად იქცა ახალი ქართული საეპისკოპოსო კათედრები; აფხაზთა სამეფოში მოღვაწეობდნენ იოანე მინჩხი და სტეფანე სანანოის ძე ჭყონდიდელი, აქ შეიქმნა ქართული ჰაგიოგრაფიისა და ჰიმნოგრაფიის უნიკალური ძეგლები; აფხაზთა მეფეების კარზე დაინერა „აფხაზთა მეფეების დივანი“. მრავლადაა შემორჩენილი იმდროინდელი ეპიგრაფიკული ქართული წარწერები. დასავლეთ საქართველოს ეკლესიამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოიპოვა რეგიონში. X საუკუნეში აფხაზთა მეფე გიორგი II აქტიურად მონაწილეობდა ჩრდილოეთ კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელების პროცესში.

უმნიშვნელოვანესია აფხაზთა სამეფოს სახელმწიფოებრივი, რელიგიურ-კულტურული პოლიტიკა; მისი სახელმწიფო სისტემა, აფხაზთა მეფეების საგარეო და საშინაო პოლიტიკა. მიუხედავად ბიზანტიის არაერთი მცდელობისა მოეხდინა სამეფოს შიგნით არეულობა, ტახტის პრეტენდენტთა ურთიერთდაპირისპირება, იმ დროს არსებული სხვა ქართული სამეფო-სამთავროების აფხაზთა სამეფოსთან დაპირისპირება, აფხაზთა სამეფო მაინც არ

თმობდა პოზიციებს; აქ მოღვაწე იმდროინდელმა პოლიტიკურმა დასმა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაშიც აქტიური როლი შეასრულა. IX საუკუნის დასაწყისიდან აფხაზთა სამეფო აქტიური მონაწილეა ქართულ სამეფო-სამთავროებში მიმდინარე იმ ბრძოლის რომლის მიზანიც ქართული ქვეყნების ერთ ეროვნულ სახელმწიფოდ გაერთიანება იყო. სათავე დაედო ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს შექმნას და მისი პირველი მეფე აფხაზთა სამეფოს კანონიერი მემკვიდრე ბაგრატ ბაგრატიონი გახდა. გაერთიანებული საქართველოს მეფეთა ტიტულატურაში პირველ ადგილზე „აფხაზთა მეფის“ ტიტულია, რადგანაც ერთიანი საქართველოს პირველმა მეფემ - ბაგრატ ბაგრატიონმა ყველაზე ადრე სწორედ „აფხაზთა მეფის“ ტიტული მიიღო.

აფხაზთა სამეფოს პერიოდში გაფართოვდა ტერმინების „აფხაზისა“ და „აფხაზეთის“ მნიშვნელობა. ახლა უკვე ტერმინი „აფხაზი“ დასავლელ ქართველს, „აფხაზეთი“ კი დასავლეთ საქართველოს აღნიშნავდა. აფხაზთა სამეფო იყო დასავლურ-ქართული სახელმწიფო. ქართული სამეფო-სამთავროების გაერთიანების შემდეგ, მეფეთა ტიტულატურაში „აფხაზთა მეფის“ ტიტულის პირველობის გამო ერთიანი საქართველოს მეფეებს ხშირად კვლავ „აფხაზთა მეფეებს“, ხოლო ერთიან საქართველოს - „აფხაზთა სამეფოს“ უწოდებდნენ.

ძირითადი ბიბლიოგრაფია:

წყაროები:

1. **ბასილი სოფენელი.** [ნოტიციები]. ნგ.: გეორგიკა. IV, ნაკვ. II. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1952;
2. **ვახუშტი ბატონიშვილი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ნგ.: ქართლის ცხოვრება. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1973.
3. ექვთიმე **თაყაიშვილი.** რას შეიცავდა ე.წ. აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, რომლითაც უსარგებლია იერუსალიმის პატრიარხს დოსითეოსს თავის იერუსალიმის პატრიარხთა ისტორიაში. კრ. „ძველი საქართველო“. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული. II. ტფ. 1913.
4. **იოანე საბანისძე.** წამებაა წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტესისა ჰაბობასი, რომელი იწამა ქართლს შინა, ქალაქსა ტფილისს, ჯელითა სარკინოზთაათა, გამოთქმული იოვანე ძისა საბანისი ბრძანებითა ქრისტეს მიერ სამოელ ქართლისა კათალიკოზისათა. ნგ.: ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა. რედ. კ. კეკელიძე. ტფ. 1935.
5. **მატიანე ქართლისა.** ნგ.: ქართლის ცხოვრება. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1955.
6. ვალერი **სილოგავა.** სამეგრელო-აფხაზეთის ქართული ეპიგრაფიკა. თბ. 2004.
7. **სუმბატ დავითის ძე.** ცხოვრებაა და უწყებაა ბაგრატიონიანთა, ჩუენ ქართველთა მეფეთასა, თუ სადათ მოიწინეს ამას ქუეყანასა იგინი, ანუ რომლით ჟამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა, რომელი აღწერა სუმბატ ძემან დავითისმან. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გონელი არახამიამ. თბ. 1990.
8. **Darrouzès J.** Listes Épiscopales du Concile de Nicée (787). „Revue des Etudes Byzantines“. 33. Paris. 1975.

ლიტერატურა:

1. შოთა **ბადრიძე**. აფხაზთა სამეფოს წარმოშობის დროისა და პირობების შესახებ. თსუ შრომები. 4 (143). თბ. 1972.
2. პავლე **ინგოროყვა**. გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის, კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან. თბ. 1954.
3. მარიამ **ლორთქიფანიძე**. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება (IX-X სს.). თბ. 1963.
4. დავით **მუსხელიშვილი**. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები. II. თბ. 1980.
5. ზურაბ **პაპასქირი**. „აფხაზთა“ სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის დაზუსტების საკითხისათვის. ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. თბ. 1999.
6. **Анчабадзе З.В.** Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.). Сухуми. 1959.
7. **Джанашиа С.** О времени и условиях возникновения Абхазского царства. Стomebi. II. Тб. 1952.
8. **Лордкипанидзе М. Д.** Абхазское царство. В кн.: Очерки истории Абхазской АССР. 1961.
9. **Успенский Ф.** История Византийской империи. II. Ленинград. 1927.

ბიშან ხორავა

აფხაზთა საერისთავო და აფხაზთა სამთავრო

საქართველოს სამეფოს (XI-XV სს.) შემადგენლობაში აფხაზეთი საერისთავოს სახით შედიოდა, უფრო ზუსტად, წყაროებში იხსენიება აფხაზთა საერისთავო. საქართველოს შავიზღვისპირეთში შემდეგი საერისთავოები არსებობდა: აფხაზთა საერისთავო, რომელიც მოიცავდა ტერიტორიას მდ. ნიკოფსიიდან ანაკოფიის მდინარემდე და შავი ზღვიდან კავკასიონის ქედამდე; ცხუმის საერისთავო – ანაკოფიის მდინარიდან მდ. კოდორამდე; ოდიშის საერისთავო – მდ. კოდორიდან მდ. რიონამდე და შავი ზღვიდან მდ. ცხენისწყლამდე და კავკასიონის მთავარ ქედამდე.

საერისთავოებს საქართველოს მეფის დანიშნული მოხელეები, ერისთავები განაგებდნენ. ისინი, ჩვეულებრივ, იმავე საერისთავოს ერთიდაიგივე საგვარეულოდან ინიშნებოდნენ. აფხაზთა ერისთავები შარვაშიძეების საგვარეულოდან იყვნენ.

XIV საუკუნის დასაწყისში ოდიშის ერისთავმა ცხუმის საერისთავო შეიერთა. ამ დროიდან აფხაზთა საერისთავოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ანაკოფიის მდინარეზე ოდიშის საერისთავო გაუმეზობლდა.

XV საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს სამეფო დაიშალა. ამ დროიდან, აფხაზთა საერისთავო იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. მას სამხრეთ-

შალვა გლოველი

ისტორიის დოქტორი. კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრის სამეცნიერო-ანალიტიკური და საგამომცემლო-სარედაქციო განყოფილების უფროსი, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი. მუშაობს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში (სამეცნიერო ბიბლიოთეკის გამგე);

შალვა გლოველის სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია თემაზე: „აფხაზთა სამეფო“.

მას ნაკვლევია აქვს საკითხები: ეგრის-აფხაზეთის სამეფოს ჩამოყალიბების ისტორიიდან; ბედია; „აფხაზთა სამეფო“; ქართველ პოლიტიკოსთა ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის; „აფხაზთა სამეფო“ და „მამასახლისის“ ინსტიტუტი; „აფხაზთა სამეფო“ და სენიორალური სისტემა; ეგრისის სამეფო; საქართველოში „თანამეფობის“ ინსტიტუტის ისტორიიდან; დასავლურ-ქართული სახელმწიფოს „აფხაზთა სამეფოს“ ჩამოყალიბება (პრობიზანტიური და ანტიბიზანტიური პოლიტიკა); სვანეთის საერისთავო „აფხაზთა სამეფოს“ შემადგენლობაში; „მეფეთა დივანი“ როგორც საისტორიო წყარო; დასავლურ-ქართული სახელმწიფო „აფხაზთა სამეფო“ და მისი საზღვრები; ქართველ მეფეთა ტიტულატურის შესახებ - „მეფეთა-მეფე“; „აფხაზთა სამეფოს“ შესახებ;

შალვა გლოველი არის 20-მდე სამეცნიერო კონფერენციის მონაწილე და რამდენიმე სამეცნიერო კრებულის სარედაქციო საბჭოს წევრი. ასევე 7 საგრანტო პროექტის ხელმძღვანელი თუ მონაწილე.

ელ-ფოსტა/e_mail: gloveli1972@gmail.com

Shalva Gloveli, Ph.D. historian. Head of the scientific-analytical and publishing-editorial department, Chief Researcher of the Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts. He works at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, He works at the Institute of History and Ethnology (Head of the Scientific Library); Shalva Gloveli's Dissertation is named "The Kingdom of Abkhazians". His scientific researches are about: The Formation State - "The Kingdom of Egrisi-Abkhazians"; Bedia; "The Kingdom of Abkhazians"; The Kingdom of Abkhazians and struggle of the Georgian Politicians for the Unification of Georgia; The Abkhaz Kingdom and "Mamasakhlisi" Institution; The Abkhaz Kingdom, Signoral system; The Egrisi Kingdom; The Pieces on History of the Joint Reigning in Georgia; The Formation of West Georgian State - "The Kingdom of Abkhazians"; The principality of Svaneti in the "Abkhazian Kingdom"; "Mepeta Divani" as a Historical Source; West Georgian State - "The Kingdom of Abkhazians" and boundaries; About the Title of the Georgian Kings - "Mepeta-Mepe"; About The Kingdom of Abkhazians"; Shalva Gloveli is a participant in about 20 scientific conferences and he is a scientific member of the Editorial Board, as well as 7 grant project manager or participant.